

URBAN CULTURE AND ITS ROLE IN THE UPBRINGING OF A SPIRITUALLY HARMONIOUS PERSONALITY

Nodirjon Xolmirzayev

PhD, associate professor

Kokand branch of Tashkent State Technical University

Uzbekistan, Kokand

ABOUT ARTICLE

Keywords: spiritually mature person, urban culture, job elements of Ahar culture, means of developing urban culture, social competence.

Abstract: The article talks about the role of urban culture, the significance of its components, the main factors that occur in this process, the results that they cause, and the problems that need to be solved in this regard.

Received: 08.10.24

Accepted: 10.10.24

Published: 12.10.24

ШАҲАР МАДАНИЯТИ ВА УНИНГ МАЪНАВИЙ БАРКАМОЛ ШАХСНИ ТАРБИЯЛАШДАГИ ЎРНИ

Нодиржон Холмирзаев

PhD, доцент

Тошкент давлат техника университети Қўқон филиали,

Ўзбекистон, Қўқон

МАҚОЛА ҲАҚИДА

Калит сўзлар: Маънавий баркамол шахс, шаҳар маданияти, аҳар маданиятининг расмий элементлари, шаҳар маданиятининг ривожланиш воситалари, ижтимоий компетенция.

Аннотация: Мақолада шахснинг маънавий ривожланиши жараёнида шаҳар маданиятининг ўрни, таркибий қисмларининг аҳамияти, бу жараёнда юз берадиган асосий омиллар, улар келтириб чиқарадиган натижалар ва бу борада амалга оширишилиши лозим бўлган вазифалар хусусида сўз юритилади.

ГОРОДСКАЯ КУЛЬТУРА И ЕЕ РОЛЬ В ВОСПИТАНИИ ДУХОВНО ГАРМОНИЧНОЙ ЛИЧНОСТИ

Нодиржон Холмирзаев

PhD, доцент

Кокандский филиал Ташкентского государственного технического университета

Узбекистан, Коканд

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: Духовно зрелый человек, городская культура, должностные элементы ахарской культуры, средства развития городской культуры, социальная компетентность.

Аннотация: В статье говорится о роли городской культуры, значении ее компонентов, основных факторах, которые происходят в этом процессе, результатах, которые они вызывают, и задачах, которые необходимо решить в связи с этим.

КИРИШ

Янгиланиш даврини бошдан кечираётган Ўзбекистонда халқимизнинг турмуш даражасини ошириб бориш, дунё давлатлари орасида муносиб ўринэгаллаши ва ўзининг замонавий имиджига эга бўлишида жуда ҳам муҳимдир. Бунинг учун Ватан равнақи, юрт тинчлиги ва халқ фаровонлиги каби миллий ғоямизнинг асосларини рўёбга чиқариш зарур. Ана шу омилларга эришиш учун халқнинг турмуш тарзини, онг ва шуурини ўзгартириш бир сўз билан айтганда миллий юксалишишига эришиш зарур бўлади.

Бу борада аҳолининг қишлоқлардан шаҳарларга кўчиши, яъни урбанизация жараёниҳам катта роль ўйнайди. Шундай бўлсада урбанизация қатор муаммоларни келтириб чиқарадики, уларни бартараф этмасдан миллий юксалиш йўлида қатор тўсиқларга дуч келишимиз мумкин. Шулардан бири шаҳар маданиятини ривожлантириш масаласидир.

Шаҳар маданияти одамларга ўз қадриятлар тизимини аниқлаш, янги хулқ-атвор услубларини синаб кўриш ва ижтимоий компетенцияни ривожлантириш имконини берадиган турли хил ва ижтимоий фаол таълим муҳити сифатида талқин этилади. Маънавий баркамол шахсни шакллантиришда шаҳар маданиятининг иштироки унинг турли тажрибаларни тўплаш, тизимлаштириш ва таржима қилиш воситаси сифатида ҳаракат қилиши билан изоҳланади.

МАҚСАД ВА УНИ АСОСЛАШ

Урбанизация жараёнларида шаҳар маданиятини риволантириш билан боғлиқ муаммолар, уларни бартараф этиш усуллари, шунингдек, маънавий баркамол шахсни тарбиялаш ҳамда бу борадаги таклиф ва тавсияларни ёритиш муҳим аҳамиятга эга эканлигини таҳлил қилиш ҳамда мавжуд муаммоларга ечимлар қидириш замонамизнинг долзарб масалаларидан бирига айланди. Шу билан бирга Ватанимизнинг келажаги бўлган ёш авлоднинг маънавий оламини бой, ҳар соҳада баркамол қилиб тарбиялаш учун бутун инсоният неча минг йиллар давомида яратган моддий ва маънавий маданият хазиналаридан баҳраманд этиш, уларда барча халқларга ҳурмат, миллий ифтихор, ватанпарварлик, инсонпарварлик туйғуларини уйғотиш ва шакллантириш муҳим мақсадлардан саналади.

Бу борада фикр юритганда қатор олимларнинг илмий тадқиқотларига назар ташлаш фойдадан холи бўлмайди. Жумладан мазкур муаммо доирасида XIX-XX асрларда яшаган чет эл олимларидан Э. Берджесс, Ф. Знанский, Л. Вирт, Р. Парк, У. Томаслар аҳолининг

миграция, ижтимоий мослашув, шахснинг шаҳар муҳитида ўзини тутиши, этник гуруҳларнинг ҳаёти ва шаҳарлашиш жараёнларини ўрганишган. Уларнинг давомчилари В. Файри ва А. Хоули ўз диққатларини шаҳарлашиш шароитида маданият, кадриятлар ва социомаданий институтлар, маънавий баркамол шахс масалаларига эътибор қаратишган. Юқоридаги тадқиқотлар ва ҳозирги даврада намоён бўлаётган ижтимоий ходислар мазкур масалани тадқиқ этишнинг долзарблигини очиқ беради.

Илмий муаммонинг тавсифи ва ечими: Инсоният XXI асрга катта ҳаётий тажриба, бир олам билим ва юксак даражада ривожланган фан ва техника билан кириб келди. Дунё халқлари маданий жиҳатдан ўзаро яқинлашдилар. Маданиятнинг турли соҳаларида мисли кўрилмаган ютуқлар қўлга киритилди. Аммо шу билан бирга, бугунги дунё умумжаҳон миқёсидаги глобал муаммоларга, локал, яъни минтақавий ёки соҳавий можароларга, бир сўз билан айтганда, мураккаб зиддиятларга ҳам дуч келмоқда[1]. Шу билан бирга жаҳонда ва мамлакатимизда ривожланиш жараёни давом этмоқда. Шаҳарлар тараққиётга эришмоқда. Бу эса ўз навбатида юқорида таъкидланганидек бир қатор муаммоларнинг келиб чиқишига сабаб бўлмоқда. Дунё олимлари ва қатор фан соҳалари вакиллари фикрига кўра урбанистик маданиятни шаклланиши ва ривожланиши учун шароит яратиш юзага келган ҳамда пайдо бўлиши мумкин бўлган муаммоларнинг бартараф этиш, шунингдек олдини олишда муҳим аҳамият касб этади.

Мустақиллик йилларида, шунингдек янги тараққиёт даврида мамлакатимизда, қатор соҳаларда ислохотлар амалга оширилди. Ватан равнақи ва халқ фаровонлиги йўлида кўплаб ҳайрли ишлар бажарилди. Мамлакатимизда урбанизацион тараққиётга эришишини давлатнинг стратегик вазифасига айлантириш борасида кўплаб ислохотлар олиб борилмоқда. Бу борада шаҳар маданиятининг ривожланиши ва аҳоли ўртасида тарқалиши муҳим аҳамият касб этади. Алоҳида қайд этиш жоиз маданиятга ижтимоий - маиший асбоб–ускуналар, жамиятда қабул қилинган хушмуомалалик имо–ишоралари ва саломлашув, юриш тарзи, муомала этикети, гигиена одатлари ва ҳоказолар ҳам киради. Аксарият маданий тушунчалар ва қарашлар авлоддан - авлодга ўтиб бораверади[2]. Шулардан бири маданият ва унинг таркибий қисми бўлган шаҳар маданияти тушунчасидир. “Маданият” тушунчаси турли тилларда турли сўзлар, жумладан инглиз тилида “culture”, рус тилида «культура» сўзлари билан аталади. Ўзбек тилидаги «маданият» сўзи араб тилидаги «мадина», яъни шаҳар сўзидан кириб келган бўлиб, «шаҳарга хос», «шаҳарга оид» деган луғавий маънони ифодалайди. Маданиятга кўплаб таърифлар берилган бўлиб, Америкалик маданиятшунос олимлар А. Кребер ва К. Клакхоннинг 1952 йилдаги маълумотларига кўра, маданият тушунчасига берилган таъриф 164 та бўлган, сўнгги адабиётларда эса маданиятнинг таърифи 500 дан ортиқ[3] деб таъкидланади. Шаҳар маданияти – йирик ва

қишлоқ хўжалиги билан шуғулланмайдиган саноат ва маъмурий марказдир. Ҳамма шаҳар аҳолиси учун ягона маданият мавжуд эмас. Шунини таъкидлаш керакки, шаҳар маданиятининг бутун хилма-хиллиги инсон ҳаётининг ишлаб чиқариш ва ноишлаб чиқариш соҳаларига хизмат қиладиган турли соҳалар ва фаолият турларининг комбинациясини ўз ичига олади, бунинг натижасида одамларнинг нормал фаолият кўрсатиши ва нормал фаолият кўрсатиши учун шароит яратади. Ҳар қандай шаҳарда сиз фуқаролар учун маданий ва ривожланиш функцияларини бажарадиган ташкилот ва муассасаларни топишингиз мумкин[4]. Улар шаҳар маданиятининг шаклланиши ва ривожланишида алоҳида ўринга эга.

Шаҳар жамоасининг ташкилий тузилмаси ва шаҳарнинг фазовий муҳитининг ўзи маълум бир гуруҳ хусусиятларига, ижтимоий мулоқот шаклларига, кўнгилочар, нутқ хусусиятларига, турли хил усуллар ва билим тизимларига эга бўлган ўзларининг “шаҳар маданияти”ни яратадиган фуқаролар томонидан дунёни талқин қилиш учун муҳим натижаларга олиб келиши мумкин.

Шаҳар маданияти қуйидаги элементларни бирлаштиради:

а) ўз-ўзидан пайдо бўладиган кундалик маданият, чунки кундалик ҳаётнинг барча белгиларини ўз ичига олади, шахснинг субъект-фазовий муҳити муҳитини, мулоқот шакллари, кундалик фаолият одатлари ва кўникмаларини, кундалик ҳаётни, меҳнатни ва дам олишни ташкил этиш усулларини ўз ичига олади;

б) ижтимоий буюртмани, оммавий маданиятни бажарадиган, субъект-маданий фаолият маҳсулотларини (товар ва хизматлар, бинолар ва иншоотлар, турмуш тарзи, дидлар, одатлар, ғоялар ва идеаллар, иллюзия ва орзулар) катта “айланишлар”да кўпайтирувчи мутахассислар томонидан мақсадли равишда яратилган маданият.

Шаҳар маданияти йирик ижтимоий гуруҳларнинг алоҳида турмуш тарзи бўлиб, у ишлаб чиқариш усули, у билан боғлиқ фаолият усуллари, жамиятдаги муносабатларни ташкил этиш, менталитет хусусиятлари, билим даражаси, ахлоқи, санъати, дини, ҳуқуқ ва бошқаларни ўз ичига олади.

Ижтимоий-маданий нуқтаи назардан, шаҳар миллий маданиятни сақлаб қолиш, уни ҳаётнинг ҳақиқий шаклларига айлантириш ва кейинги авлодларга ўтказиш вазифасини бажаради. Лекин шу билан бирга, шаҳар маданиятни ижодий ривожлантириш маркази вазифасини ҳам ўтайди. Бу орқали маънавий баркамол шахсни тарбиялашда иштирок этади.

Шаҳар маданияти фуқароларнинг ғоялари, ҳис-туйғулари, кайфиятларини тартибга солади, у маънавий баркамол шахсни шакллантиришда “иштирок этиши”, тажрибани тўплаш, тизимлаштириш ва узатиш воситаси, узоқ муддатли ва чуқур жамоавий

кайфиятлар тили бўлиб, унинг ёрдамида авлодларнинг ҳис-туйғулари, уларнинг авлодлари тажрибаси ривожлантирилади ва фойдаланилади.

Шаҳар маданиятининг ривожланиш воситачилари - афсоналар, рамзлар, ижтимоий ҳаётни ва унинг натижаларини кўпайтириш бўйича фаолият жараёни яратувчилар, фойдаланувчилар, мухлислар томонидан “зарядланган” энергияга эга. Мазкур энергия натижасида, шахсни ривожлантиришнинг феноменологик кўриниши пайдо бўлади.

Шаҳар маданияти ўсиши оқибатида шахсни ва унинг ҳаёт йўлини ривожлантириш учун зарур бўладиган хатти-ҳаракатлар, фаолият, онгнинг янги шакллари яратишга туртки берадиган инсоннинг муҳим кучлари туғилади”.

Шаҳар маданиятининг шахс билан ўзаро муносабати жараёнини турли миллий-маданий муҳитларда, шу билан бирга ўзининг асосий жиҳатлари билан ўзгармас бўлган хусусиятларини маънавий баркамол шахсни шакллантиришга қўшган ҳиссаси нуқтаи назаридан ҳам ўрганиш керак. Масалан, шаҳарнинг маданий қиёфаси таълимни ривожлантириш муҳитининг муҳим элементи сифатида қаралиши мумкин.

Шаҳар маданиятининг расмий элементларига баркамол шахсни шакллантириш контекстида назар ташласак қуйидагиларга гувоҳ бўламиз:

- кенглик шаҳар маданиятига кирувчи субъектлар, объектлар, жараёнлар ва ходисаларнинг таркибий жиҳатдан мазмунли характеристикаси сифатида;

- интенсивлик, яъни шаҳар атроф-муҳитининг шароитлар, таъсирлар ва уларнинг намоён бўлиш концентрацияси имкониятлари билан тўйинганлик даражасининг миқдорий ва мазмунли хусусиятлари;

- шаҳар маданиятининг модаллиги ёки сифат ва мазмун хусусиятлари (идрок этилган ва тушунилган тарихий фактлар, шаҳар муҳитининг фазовий-режавий ечимлари, меъморий ансамбллар, уларнинг меъморий услуби, субъект онгининг хотира, тафаккур, ҳиссиётлар, ирода ва бошқалар каби таркибий элементларининг актуаллашувига қараб идрок этиш хусусиятлари);

- субъектнинг ўзига хос “шаҳар маданияти варианты” га киритилганлигининг кўрсаткичи сифатида тан олинishi;

- шахс маълум бир шаҳарда туғилиб ўсган ёки маълум бир ёшда у ерда яшаган ҳамда унинг тарихий ва диққатга сазовор жойлари билан танишлиги;

- шаҳар маданиятининг характерли элементларининг вақт бўйича барқарорлиги ва уларнинг мавжуд бўлган вақтини субъектнинг умр кўриш давомийлиги билан таққослаш;

- шаҳар маданиятининг диахроник тавсифи ва бошқалар.

Шу ўринда айтиш мумкинки ёшларимизнинг маънавий қиёфаси яъни маънавий баркамол бўлиб етишишишлари миллий характернинг ажралмас қисми бўлиб, у миллий

тараққиётимизни таъминловчи мафкуравий омилдир. Фикримизча, маънавий қиёфани шакллантириш соф ижтимоий-психологик феномен сифатида миллий тараққиёт мақсади билан уйғунликда талқин этилиши ва унга туртки бўлувчи барча психологик жабҳаларни илмий жиҳатдан тадқиқ этиш зарур.

Бизнингча шаҳар маданияти томонидан ташкил этилган тажриба ўзига хосдир. Бу асосан ҳиссий тажриба бўлиб, у инсондан одамга, авлоддан-авлодга “ҳис-туйғуларни ўтказиш”га қодир бўлган ва шу билан “шаҳар миқёсидаги воқеаларнинг аҳамиятини кенгайтириб, уларга универсаллик бағишлайдиган” муҳим шакллар беради. Фикримизча шаҳар маданияти одамларнинг ғоялари, ҳис-туйғулари, кайфиятларини тартибга солиди, билимлар билан яқин алоқада бўлиб, маънавий баркамол шахсни шакллантиришга ёрдам беради. Шунингдек бизнинг замонамизда шаҳар маданияти замонавий онг томонидан қурилган инновацион кўп қиррали маданият моделлари учун синов майдонидир. Шу билан бирга, ҳар бир шаҳар "жамоавий" бирликка айлантиради[5].

Шаҳар маданияти ривожда ўзига хос жиҳатлар мавжуд бўлиб ўрганишларимиз ҳамда таҳлилларимиз натижасида қуйидагиларни айтиб ўтишимиз мумкин.

Инсон ва шаҳар маданияти бошқасини ўзгартириш шарти ва воситаси сифатида ҳаракат қилади. Уларнинг ўзаро таъсир қилиш жараёни шаҳар муҳитига, унинг идеал шакллари (субъектнинг онгида тақдим этилган тасвирлар ва тушунчалар), шунингдек, унинг онгсизлигининг архетипик мазмунига боғлиқ. Шаҳар маданияти инсонлар ҳаётида қуйидаги вазифаларни бажаради:

- факт (субъектнинг атроф-муҳит билан бирга яшаши у томонидан ўзаро таъсир нуқтаи назаридан амалга оширилмайди);

- омил (шаҳар маданиятининг онга таъсири ақлий воқеликнинг энг юқори шакли сифатида тан олинади, ҳиссий, когнитив, маънавий соҳага таъсир қилувчи ҳар қандай параметр ажратилади ва таҳлил қилинади);

- фаолият ва хулқ-атворнинг ҳолати (шаҳарни идрок объекти сифатида акс эттирувчи фаол воқелик сифатида ва объектив фаолиятнинг ташувчиси ва амалга оширувчиси сифатида намоён бўлади);

- маълум турдаги онгни шакллантириш воситаси (маълум бир умуминсоний кадриятларни билвосита ўз ичига олган маънони яратиш жараёни шаҳар маданияти ходисалари кадриятларини умуминсоний кадриятдан шахсий кадриятга айлантириш орқали субъект томонидан ўзлаштириш акти шаклида намоён бўлади).

ХУЛОСА

Замонавий шаҳар маданияти контекстида маънавий баркамол шахс феномени ҳақида фикр юритар эканмиз, биз замонавий маданиятни, унинг тақдирини тушунишга

яқинлашишга ҳаракат қиламиз. Баркамолликнинг замонавий тушунчаси шахснинг маълум функцияларни бажариш қобилиятига эга бўлишини ҳам, унга мустақил ва масъулиятли ҳаракат қилиш имконини берадиган бир қатор ақлий сифатларнинг мавжудлигини ҳам ўз ичига олади.

Маънавий баркамолликнинг муҳим таркибий қисми - ижтимоий компетенция биз томонидан биргаликда фаолият, ҳамкорлик, мулоқот қилиш усулларига эга бўлиш, шунингдек, шахснинг ўз фаолияти натижалари учун етакчилик ва ижтимоий жавобгарлик сифатида намоён бўлади. Маънавий баркамоллик феноменига тўхталадиган бўлсак, биз жамият аъзоларини ваколатли хатти-ҳаракатларнинг асосий элементларига, турмуш тарзи ва ҳаракатларига ундайдиган мотивация жараёнига эътибор қаратишимиз лозим.

Фойдаланилган манбалар ва адабиётлар рўйхати:

1. Абдурахмонов М., Рахмонов Н. Маданиятшунослик бакалавриат учун дарслик. Тошкент. – 2008 3-бет
2. Кравченко А.И. Культурология. – Учебник. “Проспект”, М.:2005, стр.15.
3. А.И.Кравченко. Культурология. Учебник. – Москва, 2005, стр.11
4. Кравченко А.И. Культурология: учеб. пособие для вузов. 8-е изд. М.: Академический проект; Трикста, 2008.
5. Парк Р.Э. Город как социальная лаборатория // Социологическая теория: История, современность, перспективы. Альманах журнала «Социологическое обозрение». СПб., 2008. С. 29-43.
6. Абдуллаев Т.У. Турмуш соҳасида миллий ва умуминсоний қадриятларнинг диалектикаси: фалс..ф.д-ри дисс. – Тошкент: ТошДУ, 1992. – 316 б.
7. Абдурахмонов М., Рахмонов Н. Маданиятшунослик бакалавриат учун дарслик. Тошкент. – 2008 3-бет
8. Гегель Г. Эстетика. Санъат ва бадиий ижод фалсафаси. – Тошкент: Ўзбекистон файласуфлари миллий жамияти нашриёти, 2012. – 122 б.
9. Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. – Тошкент: Маънавият, 2008. – 176 б.
10. Кравченко А.И. Культурология. – Учебник. “Проспект”, М.:2005, стр.15.
11. Кравченко А.И. Культурология. Учебник. – Москва, 2005, стр.11
12. Кравченко А.И. Культурология: учеб. пособие для вузов. 8-е изд. М.: Академический проект; Трикста, 2008.
13. Назаров Қ. Маънавият асосий тушунчалар изоҳли луғати. – Тошкент: Фафур Ғулом.
14. Парк Р.Э. Город как социальная лаборатория // Социологическая теория: История, современность, перспективы. Альманах журнала «Социологическое обозрение». СПб., 2008. С. 29-43.